

הקדמה למסכת יבמות

מהותה של מצות יבום

נאמר בתורה, בסוף פרשת כי תצא, בענין היבום:

”כי ישבו אחים יחדו, ומת אחד מהם, ובן אין לו.

לא תהיה אשת המת הוצה לאיש זר.

יבמה יבוא עליה, ולקחה לו לאשה, ויבמה.

והיה הבכור אשר תלד, יקום על שם אחיו המת,

ולא ימחה שמו מישראל.”

ובהמשך הענין נאמר, שאם ממאן היבם לקחת את אשת המת, אלא מעדיף לחלוץ לה, עולה היבמה השערה, אל מקום בית הדין, ואומרת:

”מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל.”

ומצאנו בדברי הראשונים כמה משמעויות למצות היבום, וכיצד היא נועדה להקים לאח המת ”שם בישראל”.

א. יבום אשת המת על ידי משפחת המת, נהג עוד לפני מתן תורה, ומצינו לפרשת יבום אצל תמר כלתו של יהודה.

רש”י בביאור החומש [בראשית לח ח], מסביר את הדברים שאמר יהודה לאונן בנו, לאחר מיתת ער [בנו הבכור של יהודה, ואחיו של ער]:

”בא אל אשת אחיך, ויבם אותה, והקם זרע לאחיקך” – שהבן הנולד מן היבם והיבמה יקרא על שם המת.

והרמב”ן תמה על דבריו, שהרי אין מצוה לקרוא לבן שנולד מן היבום כשם האח המת, וכפי שיבואר לקמן בגמרא בפרק שני [כד א].

ויתכן שכונת רש”י אינה לקריאת שמו של הבן כשם האח המת, אלא שהזרע שיוולד מן היבום יחשב כהקמת שם לאח המת.

וביאר הרמב”ן, שענין היבום הוא סוד גדול, ולכן, סירב אונן [שידע סוד זה], ליבם את תמר, משום שידע כי ”לא לו יהיה הזרע”.

וכתב עוד, שהיו החכמים הקדמונים, קודם מתן תורה, יודעים את התועלת הגדולה שיש ביבום אשת המת על ידי בני משפחתו, ואת הענין המיוחד שיש ביבומה על ידי אחיו של המת. ולכן, האח של המת קודם ליבום, לפני כל שאר הקרובים.

ומוסיף הרמב”ן, ש”ענין היבום” שייך גם בשאר הקרובים הראויים לרשת את המת, כמו האב [אלא משניתנה תורה נאסרה כלתו ליבום], אלא שיבומו של האח עדיף יותר מיבום הקרובים האחרים.

וכאשר באה תורה ואסרה את נשות הקרובים, רצה הקב”ה להתיר איסור אשת אח מפני היבום, ולא רצה שידחה מפניו איסור אשת אחי האב, ואיסור אשת הבן.

ומחדש הרמב”ן, כי ענין ה”גאולה” שמצינו במגילת רות, ומחמתו לקח בועז את רות לאשה, הוא עניין היבום.

כי חכמי ישראל הקדמונים, שידעו את הענין

הקדמה

אלא, שכתבו האחרונים, שעל פי הזוהר, פרשת חקת, אין מנוח לנשמת המת אלא בחליצה, ולכן מצוה לחלוץ.

הוסיף החתם סופר, שגם לפי הזוהר אין מצות החליצה מצוה חיובית, אלא שיש לקיימה מצד מצות חסד עם המת, אך אין לכפות על קיומה כמו שכופים על מצוות חיוביות.

אך הים של שלמה [פרק ז סוף סימן י"ח] כתב שכופים את היבם והיבמה לקיים את מצות החליצה.

האם החליצה היא קנין או פטור?

בירושלמי יש מחלוקת אמוראים, האם החליצה היא מעשה פטור בעלמא, או שהחליצה נחשבת כקנין, כאילו קנאה היבם תחילה, ופטר אותה בחליצה ירושלמי פרק ג הלכה א', והובא ברשב"א יבמות כז א'.

ההוכיח הירושלמי שאין החליצה נחשבת קנין, מזה שכהן גדול חולץ לאלמנה.

ואם נאמר שהחליצה היא גם קנין, כיצד מותר לכהן גדול לקנות לו אלמנה?

אך לשון הרשב"א בביאור הסוגיה בדף י ב [בקונטרס אחרון], מורה, שהאשה הנחלצת נחשבת כאשה העולה להתיבם.

ולכן, משחלץ לה פקע איסור אשת אח כלפי החולץ, ומעתה היא נחשבת כלפיו כ"אשת אח במקום מצוה", והיא מותרת לו [מצד ערוה של אשת אח] כמו שהיה מייבם אותה, אלא שאסורה לו באיסור "כיון שלא בנה שוב לא יבנה!"

הנכבד הזה, הנהיגו זאת לפנינו בישראל, לעשות המעשה הזה [של יבום על ידי בני משפחת המת] בכל יורשי הנחלה של המת, באותם קרובים שאין בהם איסור של "שאר".

ב. מכמה לשונות של הראשונים משמע שעיקר המצוה היא להקים לאחיו זרע, ובכך יקום שמו בישראל [עיין ריטב"א יבמות כ ב, ועיין ברמב"ן שם, שלכן אינו מקיים מצות יבום אלא בביאה הראויה להקמת זרע!].

ואילו מדברי ראשונים אחרים משמע, שעיקר המצוה היא בכך שהיבם לוקח את היבמה לאשה, ובכך הוא מקים לו שם, ולא בהולדת זרע שיתייחס על שמו [עיין ספר המצוות לרמב"ם מצוה רט"ז, ובחינוך מצוה תקצ"ח].

ולפי זה עיקר המצוה הוא בקנין שקונה היבם את יבמתו, לאשה [עיין בדברי האחרונים, הברכת שמואל סימן ב', ובאפיקי ים ח"א – ז, ח"ב – לה].

וצדדו האחרונים, שאם יבוא עליה היבם בלי לקנותה לאשה [כגון בלא עדים], הוא לא יקיים מצות יבום, והיא צריכה חליצה כדי להיות מותרת לשוק [חזון איש קל ו].

חליצה

האחרונים דנו בשאלה האם מצות חליצה היא מצוה חיובית או קיומית, ונפקא מינה במקום שהיבם והיבמה אינם מעוניינים בחליצה [בית שמואל סימן קס"ח ס"ק ט', ונחלת שבעה כב ב, ושור"ת חת"ס אהע"ז ב סימן פה ועין יצחק ב סב, שדימה זאת לשחיטה, שאינה מצוה חיובית].

הקדמה

פטור ערוה מהיבום ומהחליצה

מצוות יבום אינה נוהגת בנשים האסורות על היבום באיסור ערוה.

ומצינו בגמרא שלשה מקורות לדין זה [לפי חכמים, בעוד שרבי לומד זאת באופן אחר].

האחד, ברייתא בדף ג ב, הלומדת מהפסוק בפרשת עריות "ואשה אל אחותה לא תקח לצרור, לגלות ערותה עליה בחייה", שאפילו במקום מצות יבום, שנאמר בה "יבמה יבוא עליה", לא תקח אחות אשתך.

ומערוות אחות אשה למדנו לכל העריות, שלא נוהגת בהן מצות יבום.

השני, דרשתו של רב גידל בשם רב [בדף כ א], מהפסוק "ואם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו, ועלתה יבמתו השערה... וחלצה נעלו".

ולמד מכאן רב גידל בשם רב, שכל יבמה שאין אני קורא בה "לקחת", משום שאין בה תפיסת קידושין [עקב היותה ערוה], אינה עולה ליבום, וכל שאין עולה ליבום אינה עולה לחליצה.

השלישי, לפי רבא, ערוה עצמה אינה צריכה פסוק לומר שאינה מתייבמת, לפי שאין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת.

ומבחינה זאת אין צורך ללימוד של "עליה".

והקשה הברכת שמואל [בסימן ב] לדברי רבא: הרי עדיין צריך ללמוד מהפסוק הזה שהערוה אסורה גם משום ערות אשת אח?

כי מבלעדי הפסוק "עליה", היה מקום לומר שאכן גילתה התורה שיבמה ערוה אינה מתייבמת מחמת איסור הערוה הרובץ

האם מצות יבום דוחה את הלאו של אשת אח, או שלא נאמר איסור אשת אח כשמת האח בלי בנים?

ב"חידושי רבי נחום" למסכת יבמות אות ב', הוכיח שנחלקו רש"י ותוס' בגדר יסוד ההיתר של יבום.

לפי תוס' [בכמה מקומות], בכל מקום דוחה מצות היבום את איסור הלא תעשה של אשת אח שיש בו כרת.

אך דעת רש"י חלוקה על כך לחלוטין, והוא סובר שאין כאן דחיה של העשה לאיסור הכרת, אלא שחידשה תורה שני סוגים של אשת אח:

האחד, אשת אח שיש לה בנים, והשני, אשת אח שאין לה בנים.

והסוג השני, של אשת אח שאין לה בנים, אם מת האח, אין היא אסורה כלל וכלל, ואין כאן דחיה של מצוה ללאו.

אך מצינו בכמה מקומות, לפי כמה ראשונים, שאיסור אשת אח הותר במקום נפילה ליבום, אפילו אם אין מקיימים מצות יבום בביאה.

כגון, לפי הרשב"א [בדף מא א], זה ששנינו, יבמה שהותרה להתייבם, והלך היבם ולקח לאשה את אחותה, ונעשתה עליו היבמה אסורה באיסור ערוה של אחות אשה, ואחר כך מתה אשתו של היבם, הרי היא חוזרת להיתרה הראשון – אין הכוונה שהיא חוזרת למצות יבום, אלא שהיא מותרת, היות והותר לה איסור אשת אח בשעה שנפלה ליבום.

הקדמה

בדברי הראשונים מצאנו מחלוקת עקרונית, האם יתכן דין "צרת ערוה" גם לגבי איסור ליבום, במקום שיש חיוב חליצה.

לפי רוב הראשונים, נאמר הדין של צרת ערוה רק במקום שבו פטורה הערוה עצמה מן החליצה ומן היבום.

אך יש ראשונים [הראב"ד, ועוד] הסוברים שהדין שצרת ערוה היא כמו הערוה עצמה נהג גם במקום שהערוה עצמה זקוקה לחליצה, וצרתה אינה מתייבמת אלא צריכה חליצה כמו הערוה עצמה.

סוגיה בפני עצמה היא מצב שבו הערוה עצמה יש בה כרת [לפי כמה ראשונים] ובכל אופן היא צריכה חליצה.

כגון יבמה שאסורה ליבם באיסור לאו ועשה, שהיא התרבתה לחליצה [בדף כ ב], אך לא הותר בה איסור הכרת של אשת אח, האם צרתה נחשבת כצרת ערוה, וגם היא אינה מתייבמת, או שהיא מתייבמת למרות שהערוה עצמה עומדת באיסור כרת של אשת אח.

כללים בנפילה ליבום

כל שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה

כלל זה נאמר בגמרא ביבמה שאסורה על היבם באיסור כרת, שכיון שאינה עולה ליבום היא אינה עולה לחליצה.

אך מאידך, יש ריבוי מהפסוק "ועלתה יבמתו השערה", ש"חייבי לאוין ועשה", כמו אלמנה הנופלת לפני כהן גדול, חולצת ואינה מתייבמת.

עליה, אך מנין לנו שנשאר עליה איסור "אשת אח" גם כאשר אין לאח בנים, והרי מבחינה זו יתכן שאין לאוסרה משום אשת אח?

ותירץ, כיון שגילתה תורה שערוה פוטרת צרתה [וכפי שיבואר להלן], ואיסור הצרה אינו אלא איסור אשת אח, הרי גם הערוה עצמה אסורה באיסור אשת אח הנלמד מ"עליה", כמו צרתה.

והערוה פטורה מהיבום לא רק מחמת היותה ערוה, אלא גם מתוקף היותה ערוה אשת אח.

כמו כן, יש לחייב הערוה עצמה משום אשת אח, היות ולקמן [דף כ עמוד ב] למדנו מ"לקחת" שערוה מפקיעה את הויקה, היות שלא קרינן בה "לקחת".

וכל יבמה שאינה ליבום מחמת שלא קרינו בה "לקחת", הרי היא כאשת אח שלא במקום יבום, וכמו אשת אח שיש לה בנים, שחייבים עליה משום אשת אח.

ועיין בספר "חידושי רבי נחום" בתחילת המסכת, בביאור דבריו.

צרת ערוה

גדרה של צרת ערוה, מבואר בפתחה למשנה הראשונה, ועיין שם בהרחבה ביישוב קושיית רבי עקיבא איגר על הצורך בלימוד לצרת צרה של ערוה.

הקושיה הזאת ותירוצה, הם הציר שעליו נסבו כל דברי האחרונים בהבנת הגדר של צרת ערוה.

הקדמה

אלא, שאין קרובותיה של היבמה נאסרות מן התורה בגלל מצב זה, ורק חכמים הם שגזרו, למאן דאמר "יש זיקה", לאסור את קרובות היבמה כתוצאה ממצב האישות שביניהם.

הראיה לכך, ממה שהגמרא תולה את השאלה אם יש זיקה או אין זיקה במחלוקת רבי עקיבא וחכמים, האם יכול היבם להפר את נדרי יבמתו, כמו שיכול הבעל להפר את נדרי אשתו.

הרי המחלוקת אם יש בכוחו של היבם להפר את נדרי יבמתו, היא מחלוקת בדין תורה, ואילו הגמרא תולה את המחלוקת באיסור הקרובות של היבמה שהוא מדרבנן במחלוקת זו.

ומוכח, שיסוד המחלוקת אם יש זיקה או אין זיקה הוא מחלוקת בהגדרת מצב הזיקה מן התורה, וכתוצאה מהמחלוקת בהגדרה זו, נחלקו גם האמוראים האם יש מקום לגזור איסור על קרובות היבמה.

כי רק אם נאמר שמשמעות הזיקה היא מצב של אישות בין היבם ליבמה [ולכן מיפר היבם את נדרי היבמה], יכולים חכמים לגזור על אישות שכזאת איסור "קרובות", ולא אם נאמר שאין מצב של אישות ביניהם, שאז לא יתכן לגזור איסור קרובות על קרובות היבמה, כי אם אישות ביניהם, אי אפשר לאסור "קרובות".

זיקה ככנוסה

נחלקו אמוראים בדעתו של רבי שמעון:

האם אומרים "זיקה ככנוסה", שמכח היותה זיקה ליבם, הרי זה נחשב כאילו כבר

ונחלקו הראשונים [בסוגיה בדף כ ב] האם חייבים עליה כרת משום אשת אח.

והמחלוקת היא עקרונית, האם יתכן שתהיה זיקה לחליצה בשעה שיש עליה כרת.

כי הרי אין תפיסת קידושין בחייבי כריתות, ואם כן, האם יתכן זיקה לחליצה כאשר יש בה איסור כרת.

לפי המאירי והמהרש"א בביאור שיטת רש"י, אין היא אסורה באיסור כרת, ולכן יכול היבם לקדשה, ותצטרך גט לקידושיו [מן התורה].

זיקה

בפרק שני נחלקו אמוראים בשאלה האם "יש זיקה" או "אין זיקה".

הנידון בשאלה הזאת, הוא:

האם קרובותיה של היבמה נאסרות על היבם, מדרבנן, כאילו היא היתה אשתו, לפי שהזיקה של היבמה ליבם, נחשבת כאילו יש מצב של אישות ביניהם, ומכח המצב הזה של אישות גזרו חכמים לאסור את קרובותיה של היבמה, כדין קרובות אשה.

או שאין זיקתה של היבמה אל היבם נחשבת כמצב של אישות, ולכן לא גזרו חכמים איסור על קרובות היבמה.

ובחידושי רבי נחום [אות שי"א] הוכיח, שהמחלוקת אם יש זיקה או אין זיקה, היא מחלוקת בגדרי תורה: האם יש מצב של אישות בין היבם ליבמתו מן התורה, או לאו.

הקדמה

זאת, לפי הכלל "בית אחד הוא בונה, ואינו בונה שני בתים", האומר, שאם נפלו שתי יבמות שהיו נשואות לאח אחד, הרי אחת מהן חולצת או מתייבמת, והשניה יוצאת בלי חליצה.

וגם כאן, אם נאמר "זיקה ככנוסה", נחשב הדבר כאילו כנס האח השני את אשת הראשון, וכשמת האח השני היא נופלת ליבום ממנו, ולא מן האח הראשון!

אלא, שנחלקו בדבר האם "זיקה ככנוסה" היא במקום שהיבמה זקוקה ליבם אחד, או אפילו במקום שזקוקה לשני יבמים, וכמו בדוגמא שהבאנו.

אך גם אם נאמר ש"זיקה ככנוסה" היא רק כשיש רק יבם אחד, שאליו היא יכולה להחשב כאילו כבר כנסה, ולא בשני אחים, לפי שאין אפשרות שתהיה כנוסה לשני אחים, בכל זאת, בשתי יבמות ליבם אחד, אומרים זיקה ככנוסה.

וטעמו של דבר, מבואר בחזון איש, לקמן בפרק שני בדף יט א, לפי ששייכת אישות של שתי נשים לבעל אחד [למרות שכאן רק אחת מתייבמת], אבל לא תיתכן אישות של אשה אחת לשני בעלים.

דוגמא נוספת היא בענין "אשת אחיו שלא היה בעולמו".

מצות היבום נוהגת רק באחים שהיתה להם "ישיבה אחת בעולם", ואין אח שנולד אחר מיתת אחיו מייבם את אשת אחיו שהיה בעולם לפני שהוא נולד.

ונחלקו חכמים ורבי שמעון אם לפני שנולד האח, ייבם אח אחר את אשת הראשון,

הכניסה לביתו, וכאילו כבר לא קיימת אישות אחיו המת, אלא רק אישותו של היבם,

או לא אומרים "זיקה ככנוסה".

מחלוקת זו היא בדין תורה, ואינה שייכת למחלוקת אם יש זיקה או אין זיקה.

כי גם אם נאמר "יש זיקה", עדיין אין זה אומר שמכח הזיקה היא נחשבת כ"כנוסה" ליבם.

כמו כן, הכל מודים שאין לחייב אדם זר הבא על היבמה כדין אשת איש מכח הדין של "זיקה ככנוסה", כל עוד לא ייבמה היבם!

אלא שיש כמה וכמה משמעויות להגדרת הזיקה כ"כנוסה", כאילו כבר כנסה היבם, למרות שאין היא אשתו עדיין.

דוגמא אחת: אם היו לאח המת שני אחים, והיתה זקוקה היבמה לשניהם. ואחר כך מת האח השני.

ואז, שתי היבמות, אשת הראשון ואשת השני, נופלות לפני האח השלישי.

אם נאמר "זיקה ככנוסה", נחשב הדבר כאילו אשת הראשון, שהיתה זקוקה לאח השני, כאילו כבר כנס אותה האח השני.

ועתה, משמת האח השני, נופלות לפני האח השלישי שתי הנשים מ"בית אחד", מביתו של האח השני!

ולכן, רק אחת מהן מתייבמת, ואילו השניה מותרת להנשא לשוק ללא יבום וללא חליצה.

הקדמה

לכלל הזה אין לימוד מן הכתוב, והוא נלמד מסברא.

וביאר האחרונים, שאמרה תורה את איסור אשת אח בשני אופנים:

האחד שאם מת אחיו בלא בנים, והיא מותרת לו ליבום, מותר האיסור של אשת אח.

והשני, שאם מת אחיו עם בנים, היא אסורה עולמית משום אשת אח, או שמת בלי בנים, אלא שלא היתה מותרת לו ליבום, שאז היא אסורה עולמית, כגדר אשת אח שיש לו בנים.

ודנו האחרונים בהרחבה, בצרת ערוה שהתייבמה לאח אחר, והיא אסורה עליו עולמית, האם גדר איסורה הוא משום שנאסרה עליו בנפילה הראשונה כצרת ערוה הרי היא אסורה עליו עולמית כדין אשת אח שלא היה לו היתר בשעת הנפילה, או שהוא איסור חדש של צרת ערוה הפוטר אותה עולמית.

ערות אשת אח מאותה נפילה – אינה פוטר צרתה.

בשם הגר"ח מבריסק [הובא בברכת שמואל בכמה מקומות, ובאמרי משה] נאמר הכלל, שערוות אשת אח שהתחדשה בנפילה הזאת ליבום, ולא היתה בנפילה קודמת, אין בכוחה לפטור צרה.

ויש לכך מספר דוגמאות:

א. יבמה שהיא אסורה ליבום מכח איסור לאו ואיסור עשה, שאין עשה של יבום דוחה איסור לאו ואיסור עשה, והרי היא אסורה

וכשנולד האח החדש הוא מצאה כאשת השני, האם גם כאן אסורה עליו אשת הראשון כ"אשת אחיו שלא היה בעולמו", והיא תהיה אסורה עליו, או שהיות ומצאה כאשת השני הוא מותרת לו, ואם ימות השני הוא יכול לייבמה.

ונחלקו בגמרא אמוראים, האם נאמר "זיקה ככנוסה", ואפילו אם לא ייבם השני את אשת הראשון בטרם נולד האח החדש, אלא רק לאחר מכן, מותרת אשת האח הראשון לאח שנולד עתה, הואיל ומצאה כאילו היא כבר "כנוסה" לאח השני, או שאין אומרים "זיקה ככנוסה", והיא אסורה לאח שנולד מדין אשת אחיו שלא היה בעולמו.

"נאסרה"

כלל אמר רב [בדף ל ב]:

כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבוא עליה, הרי היא כאשת אח שיש לה בנים, ואסורה עליו עולמית.

דין זה הוא הן בנפילה הראשונה, והן בנפילה נוספת.

והיינו, בין אם יוצר לאחר הנפילה ליבום מצב שבו תותר הערוה, כגון אם היתה הערוה הנופלת ליבום אחות אשתו, ולאחר הנפילה ליבום מתה אשתו, הרי היא ממשיכה להיות אסורה עליו, מדין אשת אח שלא הותר ליבום בשעת נפילה.

והוא הדין ביחס לנפילה שניה, שאם בשעה שהתייבמה לאח אחר מתה אשתו, אין הוא יכול לייבמה כיון שהיא נאסרה עליו עולמית כאשת אח שאין לו היתר.

הקדמה

וכגון, אם נשא האח המת אשה, ולאחר מכן נשא האח החי את אחותה.

במקרה שכזה, אין איסור אחות אשה חל על איסור אשת אח, אלא הוא "תלוי ועומד", שאם יותר איסור האשת אח, יחול עליה איסור אחות אשה.

וכאשר מת האח, הרי אם יותר איסור האשת אח לצורך היבום, יחול עליה מיד איסור אחות אשה, התלוי ועומד, ולכן היא אסורה להתייבם, ונשאר עליה איסור אשת אח, ולא חל עליה איסור אחות אשה.

וצרתה גם היא פטורה.

וביארנו התוס' מדוע לא מונה המשנה הראשונה במסכת יבמות בכלל העריות, גם את ערות אשת אח הפוטרת צרתה, במקרה שכזה, כי היות ומכח האיסור של אחות האשה התלוי ועומד היא אינה מתייבמת, ואחות אשה הוזכרה במשנה, לכן לא מנה התנא את המקרה הזה במשנה.

וכתב על כך הגרי"ז, שצרתה נפטרת היות היא צרת ערות **אשת אח**. שהרי אין ערות אחות אשה יכול לפטור את צרתה, כי הוא לא חל, אלא רק תלוי ועומד.

וכאן, הרי ערות אשת אח אינה הסיבה למניעת היבום, אלא היא ערות אשת אח **מאותה נפילה**, שאינה מונעת את היבום, ובכל זאת, לדברי הגרי"ז היא פוטרת צרתה!

על היבם באיסור כרת של אשת אח [לדעת תוס' הרא"ש בדף כ ב], אין היותה ערוה של אשת אח פוטר את צרתה מהחליצה ומדיבום.

ב. אשה שהתגרשה מבעלה, בתנאי שלא תנשא לאדם פלוני, והלכה האשה ונשאה לאחיו של אותו פלוני, ומת האח, ומעתה היא נופלת ליבום לפני פלוני, אחי המת.

אם תתייבם לו, יפקעו גירושיה למפרע, ולכן היא אינה יכולה להתייבם. והיא עתה אסורה על היבם באיסור אשת אח שיש בו כרת, שלא הותר ליבום.

ובכל זאת, אין היא פוטרת צרתה כדין צרת ערוה רגילה.

וטעמו של דבר, כי במקום שערות אשת אח אינה מונעת את היבום, אלא מניעת היבום היא מחמת סיבה אחרת, לא נאמר הדין שערוה פוטרת צרתה.

כי זהו הכלל בכל מקום, שאם היותה של היבמה ערוה אינה מונעת את היבום של הערוה עצמה – אין בכוחה של הערוה לפטור צרתה!

אך לעומת זאת, בספר חידושי הגרי"ז, כתב [בהלכות יבום וחליצה], בביאור דעת התוס' בדף לב א, שיש בכח ערות אשת אח מאותה הנפילה לפטור צרה, גם אם הערוה של אשת אח אינו הדבר המונע את היבום.

מסכת יבמות

פרק חמש עשרה נשים

פתיחה

דין זה, ש"צרת ערוה" אינה מתייבמת, הוא רק לדברי בית הלל. אך לפי בית שמאי לא נאמרה כלל ההלכה של "צרת ערוה", אלא, לדבריהם, צרת ערוה מתייבמת.

במקור הדין שערוה וצרתה נלדעת בית הלל, ואף צרת צרת ערוה, אינן מתייבמות, נחלקו חכמים ורבי.

לדעת חכמים, יש ללמוד זאת מהפסוק האמור בערות אחות אשה "ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה". ודרשו חכמים מהמילה "עליה", שהיא באה ללמד על מצות יבום, שנאמר בה "יבמה יבוא עליה", שישאר איסור ערוה של אחות אשה אפילו במקום מצות יבום.

ואילו דין "צרת ערוה" נלמד מהמילה "לצרור"⁽¹⁾.

בפרק זה מתבארים דיני היבמות שאינן מתייבמות משום היותן ערוה על היבם.

לא רק היבמות האסורות על היבם באיסור ערוה אינן מתייבמות, אלא גם "צרותיהן", הנשואות יחד עמהן לאח שמת, אינן מתייבמות.

ואף ה"צרות" של צרות ערוה פטורות מן היבום.

והיינו, אם נתיבמה צרת הערוה לאח אחר, שאינה אסורה עליו, ומת גם האח האחר, ונפלה עתה צרת הערוה ליבום יחד עם צרתה מהאח השני – שתיהן אינן מתייבמות לאח שכבר נפטרה מיבומו.

זו משום שהיא צרת ערוה מהנפילה הראשונה, וזו משום שהיא צרת צרת ערוה מהנפילה השנייה.

ומכח איסור זה, של "צרת ערוה", היא גם אוסרת את צרתה בנפילתה השנייה, באיסור "צרת ערוה", וכן הלאה.

או שהיותה צרת ערוה הוא רק פטור מיבום. וכיון שהיא פטורה מיבום חל עליה איסור ערוה של אשת אח שלא הותר ליבום, ומכח איסור זה של אשת אח שלא הותר ליבום היא אינה מתייבמת בנפילתה השנייה. ומכח זה היא גם אוסרת את צרתה בנפילה השנייה, שהרי צרתה היא צרת ערוה של אשת אח שלא הותרה ליבום.

1. אחד הנושאים העיקריים בדברי רבותינו האחרונים במסכת יבמות הוא מהות הפטור של צרת ערוה. והשאלה היא:

האם השם של "צרת ערוה" הוא האוסר אותה ליבום, והוא זה שאוסר אותה גם ב"נפילה שניה" [אם התייבמה לאח אחר, ומת האח השני], שלפיכך אינה מתייבמת מכח הנפילה מהאח השני, על אף שבנישואיה עמו לא היתה "צרת ערוה", היות ועדיין שם "צרת ערוה" של האח הראשון עליה].

רבי עקיבא איגר [על המשניות] מקשה, מדוע יש צורך ללימוד מיוחד שצרה אוסרת את צרתה בנפילתה השניה, והרי כל צרת ערוה בנפילתה השניה, כיון שהיא פטורה מן היבום והחליצה, היא אסורה באיסור ערוה של אשת אח שלא הותר ליבום. ומילא, צרתה היא "צרת ערוה" של אשה האסורה באיסור אשת אח שלא הותר ליבום.

ואם כן, אין צורך ללימוד מיוחד לפוטרה מדין "צרת ערוה", שהרי יש לפוטרה מכח היותה "צרת ערוה" של אשת אח! ?

הרי שלמד רבי עקיבא איגר, שזה שצרת ערוה בנפילה שניה אינה מתייבמת, זה מכח היותה ערוה אשת אח שלא הותר ליבום, ולא מחמת שם "צרת ערוה" שעליה. ולכן הוא הקשה שתפטר מכח היותה ערוה של אשת אח גם את צרתה, ולמה הוצרכנו לימוד מיוחד של צרת ערוה.

אך החזון איש [אבן העזר סימן קל ט], מתרץ את קושיית רבי עקיבא איגר, שצרת ערוה אינה נפטרת מכח היותה ערוה אשת אח שלא הותר ליבום, שהרי מצד היותה אשת אח אין חסרון בנפילתה, אלא רק מחמת היותה צרת ערוה.

וחסרון זה של היותה צרת ערוה הוא המונע את יבומה אפילו בנפילתה בפעם השניה מהאח השני, ולא איסור ערוה אשת אח של הראשון.

וכיון שאין בצרת ערוה חסרון של ערוה אשת אח המונע את היבום בנפילתה השניה, מהאח השני, אלא שהתורה מנעתה מיבום מחמת היותה צרת ערוה, הרי אילולי שהיתה התורה מחדשת שדין צרה הוא כדין ערוה לפטור את צרתה, לא היינו אומרים זאת מעצמנו.

ולכן בא הפסוק של צרת ערוה, ללמדנו כי דין צרת ערוה הוא כדין הערוה, לגבי פטור

צרה של צרת ערוה.

ומוכיח החזון איש את יסוד הדין, כי זה שצרת ערוה בנפילה שניה, מהאח השני, אינה מתייבמת, הוא דוקא מחמת היותה צרת ערוה, ולא משום ערוה אשת אח שעליה:

כי הרי בכל פעם שאחד האחים מייבם את היבמה, נפקע אז שם אשת אח מהראשון רק כלפיו ולא כלפי שאר האחים. ובכל זאת אם מת האח המייבם, חוזרים ומייבמים את אשתו, ואין מניעה ליבום השני מחמת שם אשת אח של הראשון.

וטעמו של דבר: היות והיבום משמעותו כאילו קם היבם במקום המת ומשלים את אישות המת, לכן נחשב היבום של היבם השני בנפילה השניה כאילו הוא עצמו יבם אותה בנפילה הראשונה מהאח הראשון. ולכן אין שם אשת אח של הראשון יכול להחשב כלפיו כערוה המונעת את היבום.

וכל זה אמור אם היתה היבמה ראויה לאח שבא לייבם אותה בנפילה השניה גם בעת הנפילה הראשונה.

אך אם בנפילה הראשונה היא היתה אסורה עליו מפני היותה צרת ערוה, ולא היתה ראויה אז ליבום, הרי שוב אינה יכולה להתייבם בנפילה שניה. לפי שאין היבום עתה יכול להחשב כאילו עושה היבם השני את היבום הראשון, שהרי ביבום הראשון היא לא היתה ראויה להתייבם לו, מחמת היותה אז צרת ערוה.

ונמצא שעתה, בנפילה השניה, היא מנועה מיבום רק מחמת היותה אסורה בפעם הראשונה מחמת צרת ערוה, ולא מחמת שם ערוה אשת אח שעליה, כי גם בפעם הראשונה וגם בפעם השניה לא היה זה איסור ערוה אשת אח המונע את היבום, אלא רק היותה צרת ערוה.

יבום וחליצה ב"איסור ערוה", וכפי שיבואר בגמרא.

ב. ולא רק חמש עשרה הנשים עצמן פטורות מן היבום והחליצה.

אלא, אותן חמש עשרה נשים אף פטורות א-ב מהיבום ומהחליצה גם את צרותיהן, את הנשים הנוספות שהיו נשואות יחד עמהן לבעליהן, והיו "צרות" להם בנישואיהם המשותפים עם האח המת.

כי כשם שהערוה עצמה התמעטה מפרשת יבום וחליצה, כך גם "צרת הערוה" התמעטה כמותה, מהטעמים שיבוארו בגמרא.

וכגון שהיו שני אחים, ראובן ושמעון, ונשא ראובן את בתו של שמעון אחיו, וגם נשא ראובן עוד אשה, ולאחר מכן מת ראובן בלי בנים.

הרי שתי אלמנותיו של ראובן, שהן: בתו של שמעון, וצרת בתו של שמעון – פטורות מן היבום והחליצה משמעון.

ומהאמור באחות אשה, נלמד לשאר העריות, שגם הן אינן מתייבמות, לא הן ולא צרותיהן.⁽²⁾

אך לדעת רבי יש ללמוד זאת מהאמור בפרשת יבום עצמה "ולקחה לו לאשה, ויבמה". שיכול היה הכתוב לומר "ולקח ויבם" בלבד, ומכאן למד רבי שרק יבמה שהיא בת ליקוחין מתייבמת, ולא אחת שאינה בת ליקוחין, ולא צרתה הנופלת עמה מאותו הבית.

מתניתין:

א. יש חמש עשרה אופני "איסור ערוה" של נשים [וכפי שתפרט המשנה בהמשך], אשר מחמת חומר איסור הקירבה לעריות, אין מתייבמות אותן חמש עשרה נשים ליבם, ואף אינן נחלצות על ידו כדי להיות מותרות להנשא לאדם אחר. אלא הן "פטורות" מיבומן ומחליצתן [ואם יש אחים נוספים הן מתייבמות להם או נחלצות מהם].

וטעמו של דבר, היות ולא נאמרה פרשת

בנפילה הראשונה היא היתה אחות אשתו, ולאחר מכן מתה אשתו, ושוב אין היא אסורה בנפילה השניה מחמת אחות אשתו אלא רק מחמת איסור אשת אח מהנפילה הראשונה. עיין בתירוצם, ובביאור הגרי"ז בספרו [הלכות יבום].

ומה שאין איסור הערוה מחמת האח השני פוטר את הצרה, ביאר הגר"ח, והובאו דבריו בברכת שמואל ובאמרי משה, שאין איסור ערות אשת אח מאותה נפילה יכול לפטור את הצרה, היות והוא אינו המונע את היבום. ומבואר ענין זה של "ערות אשת אח מאותה

והגרי"ז בספרו, כתב להוכיח כי זה שערוה פוטרת צרתה אינו דין פטור גרידא, שכיון שנופלת אשה עם ערוה שתיהן פטורות, אלא הוא דין איסור, שערוה "אוסרת" את צרתה, והיינו, ששם צרת ערוה "אוסרה" ליבום מחמת השם הזה, ואינו רק פטור בעלמא בעקבות נפילתה עם ערוה.

2. התוס' לקמן לב א הקשו, מדוע לא מנתה המשנה גם ערות אשת אח שפוטרת את הצרה בנפילה השניה. וכגון שהותר איסור הערוה מהנפילה הראשונה. ודבר זה יתכן, כאשר

בתו של שמעון פטורה משום היותה "ערוה" עליו, וצרתה פטורה מחמת היותה "צרת ערות בתו".

ג. הפטור של "צרת ערוה" נשאר עליה לעולם, והוא פוטר אותה מן החליצה והיבום גם אם היא התייבמה לאח אחר, ומת אותו אח בלי בנים, והיא חוזרת נופלת פעם שניה ליבום לפני היבם שנפטרה ממנו.

ולא עוד, אלא שהיא פוטרת עתה את צרתה החדשה [מנישואיה השניים, באמצעות היבום], הנקראת "צרת צרת ערוה".

כגון, אם היו שלשה אחים, ראובן, שמעון ולוי.

ונשא ראובן את בתו של שמעון, וגם נשא ראובן עוד אשה אחרת, ומת ראובן בלי בנים.

הרי כיון שמת ראובן בלי בנים, נופלות שתי אלמנותיו ליבום רק לפני לוי, ולא לפני שמעון, כיון שבתו וצרת בתו פטורות מיבומן ומחליצתן.

ואם "צרת בתו" של שמעון תתייבם ללוי, ותהיה ללוי אשה נוספת, שתקרא "צרת צרת בתו", וימות לוי בלי בנים — הרי "צרת בתו" של שמעון פטורה מיבומן ומחליצתו של שמעון, והיא אף פוטרת את צרתה [שהיא כאמור "צרת צרת ערוה"], מיבומן ומחליצתו.

ונמצא, שחמש עשרה העריות פוטרות לא רק את צרותיהן, אלא אף את "צרות צרותיהן" — מן החליצה ומן היבום

וכן נוהג הדבר עד סוף העולם. שגם "צרת צרת ערוה" פוטרת את צרתה, וכן הלאה.

ד. ועתה מפרטת המשנה את חמש עשרה הנשים שיש בהן איסורי ערוה ליבם, שמכחן נפטרות גם הצרות וצרות הצרות, עד עולם, מן היבום ומן החליצה.

ואלו הן: אם היה אח, שמת בלא בנים, נשוי ל:

א. בתו של היבם [שאינה בת אשתו. כי בתו שהיא גם "בת אשתו" יש עליה איסור ערוה נפרד של "בת אשתו", והוא חל עליה אפילו אינה בתו. אלא המדובר כאן בבתו שנולדה לו מחוץ לנישואין].

ב. וכן היה אחיו נשוי לבת בתו של היבם [בתה של הבת שנולדה לו, כאמור, ללא נישואין לאמה].

ג. וכן בת בנו [שנולדה לבנו, אשר נולד מחוץ לנישואין].

ומקור האיסור של שלשת איסורים אלו יתבאר בגמרא.

ד. בת אשתו, ואפילו אינה בתו. שנאמר [ויקרא יח] "ערות אשה ובתה לא תגלה".

נפילה" בהקדמה.

והתוס' דנו בשאלה מדוע נדה אינה נחשבת בין העריות.

ותירצו התוס', וכן הרא"ש, שיש לחלק בין

עריות לנדה, עיין בדבריהם, ובדברי האחרונים, הברכת שמואל, קובץ הערות, וחידושי רבי נחום בהרחבה.

והגרי"ז ביאר, שכונתם לחילוק יסודי בין נדה

ה. **ובת בנה** של אשתו, ואפילו אינו בנו. שנאמר בהמשך הפסוק הנזכר, האוסר אשה ובתה: "את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה".

ו. **ובת בתה**, כאמור באותו הפסוק.

ז. ח. ט. **חמותו**,⁽³⁾ **ואם חמותו**, **ואם חמיו**. כולן נלמדות מאותו הפסוק הקודם, האוסר לקחת אשה ובתה, ואת בת בנה ובת בתה.

שהרי אם נשא אדם אשה הוא נאסר באמה, כי נמצא שהוא נושא אשה ובתה.

ומאותו הטעם גם אינו יכול לשאת את אם חמותו, כי נמצא שהוא נושא אשה ובת בתה.

ואינו יכול לשאת את אם חמיו, כי נמצא שנושא אשה ובת בנה.

י. **אחותו מאמו**. **ואחות אמו**

נפילה ליבום של כל אחת משתי עריות אלו,

תיתכן כאשר נשאן אחיו שהוא אחיו מאביו [ולא מאמו], ומצות היבום תלויה אך ורק באחיה מן האב ולא תלויה באחיה מן האם.

יב. **ואחות אשתו**, שאסורה עליו כל הימים שאשתו חיה.

ואם בשעת מיתת אחיו עדיין אשתו חיה, היא אסורה עליו עולמית, גם לאחר שתמות אשתו. כיון שבשעת הנפילה היא היתה אשת אח שיש עליה איסור ערוה, ולא הותרה אז ליבום.

יג. **ואשת אחיו מאמו**, האסורה עליו, שנאמר "ערות אשת אחיך לא תגלה". לא זה כולל כל סוג של "אשת אחיו", בין אחיו מאביו ובין אחיו מאמו.

ואין בה מצות יבום, לפי שלא נאמרה מצות יבום אלא באחיה מן האב.

יד. **ואשת אחיו שלא היה בעולמו**.

מצות יבום נאמרה אך ורק כשהיו שני

האח שהוא חמיו, ונופלת חמותו לפניו ליבום. מהר"ם ויתכן שנמנע רש"י מלהזכיר דוגמא זאת, היות ונחלקו תנאים במסכת סנהדרין אם חמותו אסורה עליו בכרת גם אחר מיתת אשתו. אחרונים.

התורה כתבה את איסור אשה ובתה, ואת איסור אשה וחמותה בשני פסוקים נפרדים. ולמדנו בגזירה שוה של "זימה זימה", שגם הפסוק "ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, זמה היא", הוא איסור לאו.

אך אין שני הלאוים הללו נמנים כלאוים חלוקים, היות והם ענין אחד, של אשה ובתה [הרמב"ם בספר המצוות, לא תעשה של"ז].

לעריות, שאיסור הנדה אינו אלא איסור ביאה, ואילו עריות יסוד דינם הוא שלילת הקירבה והאישות ביניהם, ואיסור הביאה הוא תוצאה משלילת הקירבה, ואינו איסור הביאה כשלעצמו [במכתבים, בסוף הספר].

3. רש"י מבאר שמת חמיו, בעלה של חמותו, ואחר כך נשא אחיו את חמותו, ומת אחיו בלי בנים.

ויכול היה רש"י לבאר בכגון שנשא ראובן את בת אחיו שמעון, ובכך נהיה אחיו שמעון לחמיו, ואשת שמעון אחיו נהייתה לחמותו, ולאחר מכן מתה אשתו של ראובן, ואין לשמעון בנים נוספים מלבד בתו שמתה, ולאחר מכן מת